

Sune Qvotrup Jensen og Ann-Dorte Christensen

Intersektionalitet som sociologisk begreb

Intersektionalitetsbegrebet indebærer, at sociale differentieringsformer som køn, klasse, etnicitet og "race" er gensidigt konstituerende både på et identitetsmæssigt og strukturelt niveau. Begrebet har haft stor gennemslagskraft og bidraget positivt til fornyelse af dansk og international kønsforskning. Da begrebet rummer potentialer til analyser af komplekse sociale differentieringer, er det imidlertid også relevant for en bredere sociologi. Nutidige højt differentierede samfund fordrer således begreber og metodologier, som er egnede til at gribe kompleksitet.

Intersektionalitetstænkningen har teorihistoriske rødder i amerikansk sort standpunktsfeminisme. I Danmark blev begrebet først anvendt af poststrukturalistiske socialpsykologer, som gentænkte det og gjorde det velegnet til at analysere, hvordan komplekse identiteter skabes i hverdagslivet. Senere er begrebet blevet anvendt af kønsforskere med andre faglige og videnskabsteoretiske udgangspunkter.

I artiklen fremhæves det, at intersektionalitetsbegrebet kan anvendes til at producere forskellige typer sociologisk viden. I den forbindelse præsenteres en typologi over forskellige tilgange til intersektionalitetsanalyser, som bruges som afsæt til at skitsere tre eksempler på analyser af social ulighed og eksklusion.

Søgeord: Intersektionalitet, kompleksitet, social differentiering, køn, klasse, etnicitet.

I den danske og internationale forskning om køn og sociale forskelle har intersektionalitet de seneste år vundet indpas som et centralt begreb, der kan tematisere komplekse sociale differentieringer¹. Vi mener, at begrebet har været meget nyttigt til at forny, videreudvikle og nuancere kønsforskningen. Flere kønsforskere har argumenteret for, at begrebet udgør kønsforskningens hidtil vigtigste teoretiske bidrag til den bredere samfundsforskning (Simien 2007, McCall 2005). Mens mange sociologiske kønsforskere har deltaget i intersektionalitetsdebatten, har begrebet imidlertid kun i ringe omfang været præsenteret for og diskuteret blandt sociologer, der ikke opfatter sig som kønsforskere. Formålet med denne artikel er at råde bod på dette. Vi mener, at begrebet fortjener en bredere præsentation, og at det i høj grad kan være brugbart i bredere sociologisk forskning, fordi kompleks social differentiering er en klassisk sociologisk problemstilling, som er særlig relevant for sociologiske analyser af nutidige højt differentierede samfund. Intersektionalitetsbegrebet rummer netop teoretiske bud på, hvordan man kan analysere og begribe kompleks social differentiering. Sociologiske analyser af en række nutidige temaer vil derfor kunne kvalificeres ved at inddrage indsigter fra intersektionalitetsforskningen. Det gælder eksempelvis studier af sociale forskelle, social mobilitet, komplekse identiteter, tilhørsforhold og sociale problemer.

I denne artikel foretager vi først en præcisering af, hvordan vi forstår og definerer intersektionalitetsbegrebet. Dernæst laver vi en præsentation og en kritisk diskussion af intersektionalitetsbegrebets teorihistoriske udvikling. I forlængelse heraf diskuterer vi begrebets sociologiske relevans og eksemplificerer, hvordan sociologiske intersektionalitetsanalyser ville kunne se ud.

Begrebspræcisering

Lad os indledningsvis præcisere, hvad intersektionalitet betyder, og hvordan vi forstår og definerer begrebet: Det engelske ord *intersection* betyder fællesmængde, gennemskæring eller kryds, mens det i daglig tale på amerikansk oftest bruges om vej- eller gadekryds. Metaforen illustrerer, at det er i krydset, overlappet eller sammenvævningen mellem forskellige kategorier (køn, klasse, etnicitet, alder etc.), der sker en betydningsdannelse eller forskelssættelse. Dermed fremhæves et af begrebets centrale betydninger – nemlig *det ikke-additive princip*, der henviser til, at forskellige magthierarkier og/eller forskellige identitetspositioner gensidigt konstituerer hinanden.

Som Kathy Davis (2008:68) har bemærket, er det omstridt, hvorvidt intersektionalitet er en tilgang/approach (Phoenix og Pattynama 2006), en metodologi (Grabham et al. 2009), en teori, et begreb eller endda et paradigme (McCall 2005).

Når mange forskere har argumenteret for, at intersektionalitet er en tilgang, metode eller et perspektiv, hænger det givetvis sammen med, at intersektionalitetstænkningen rejser en række metodiske udfordringer til, hvor-

dan man skal tilrettelægge analyser. Det er imidlertid vores opfattelse, at intersektionalitet ikke kan reduceres til en tilgang, og vi vil argumentere for, at *intersektionalitet skal forstås som et begreb, der rummer både teoretiske og metodiske implikationer.*

Debatterne om begrebets status og karakter udelukker således ikke, at man kan foretage en definitions-mæssig indholdsudfyldelse. Samtidig skal det dog påpeges, at en sådan indholdsudfyldelse nødvendigvis må være fagspecifik (Staunæs & Søndergaard 2006:44) i dette tilfælde situeret i sociologien.

Et bud på en faglig relevans for sociologien kunne knyttes til intersektionalitetsbegrebets grundlæggende argument om, at *sociale kategorier eller differentieringsformer som køn, klasse, etnicitet og race er gensidigt konstituerende både på identitetsmæssigt og strukturelt/institutionelt niveau* (Lykke 2005:8, Hancock 2007a:252, 2007b:67). Med Keith Pringle kan man tilføje, at *denne gensidige konstitution foregår på dynamiske, komplekse, paradoksale og ofte modsatrettede måder* (2008:110). På et niveau, som handler om sociale identiteter, kan man eksempelvis tale om, at man som menneske aldrig blot er kvinde eller mand, men at man altid også er klasse-mæssigt og racielt positioneret på en måde, som har konsekvenser for, hvilke kønsidentiteter der bliver mulige, vanskelige eller umulige. Måden at være kvinde eller mand på influeres altså af de andre sociale differentieringsformer, ligesom køn ville have betydning for eksempelvis klasseidentitet (Priour 1998). Nira Yuval-Davis har udtrykt det på følgende måde:

There is no meaning to the notion "black" for instance, which is not gendered or classed, no meaning to the notion of "women", which is not ethnicized and classed etc. (Yuval-Davis 2007:565-566).

På dette niveau påpeger intersektionalitetsbegrebet, at klasse, køn, etnicitet og race som *identitetskomponenter* hænger uløseligt sammen og dermed ikke kan eksistere som adskilte størrelser. Kategorierne eksisterer altså ikke a priori som parallelle separate størrelser, der så blot kan lægge sammen. Dette princip, som kaldes det ikke-additive princip (Staunæs, 2004), indebærer, at en given konfiguration af eksempelvis køn, klasse og etnicitet samlet set pro-

ducerer effekter og processer, der er mere og andet end summen af enkeltdele-
lene. Dette vil ikke i sig selv være kontroversielt for de fleste sociologier. Men
det ikke-additive princip indebærer desuden – og mere kontroversielt – at
kategorien klasse ikke står uantastet hen ved mødet med de andre kategori-
er. Tværtimod ”tones” og ”gennemvædes” (Staunæs & Søndergaard 2006:43)
klasse af eksempelvis køn og etnicitet (cf. Choo & Ferree 2010:132). Betydnin-
gen og erfaringen af klasse varierer således for forskellige etniske grupper
og for kvinder og mænd. Klassekategorien forandres altså kvalitativt af den
måde, som de andre kategorier medkonstituerer klasse. Kategorierne er med
Ange-Marie Hancocks ord hverken parallelle eller statiske (2007b:70).

Det samme gælder ifølge intersektionalitetstænkningen, for sociale diffe-
rentieringsformer på et strukturelt og institutionelt niveau. Her argumenteres
der for, at klasse, køn, etnicitet, og ”race” som sociale systemer gensidigt grib-
er ind i hinanden (Andersen 2005:445); eller som Patricia Hill Collins formul-
erer det:

As opposed to examine gender, race, class, and nation, as separate sy-
stems of oppression, intersectionality explores how these systems mu-
tually construct one another (Collins 1998:63).

På dette niveau kan intersektionalitetsteorien med Hae Yeon Choo & Myra
Marx Ferree opfattes som en teori om *institutional interpenetration* (2010). Det
betyder, at de sociale systemer eller institutioner, som er relateret til henholds-
vis klasse, køn, etnicitet og race, er afhængige af hinanden og gensidigt gen-
nemstrømmer hinanden. Med andre ord står intersektionalitetsteorien på det-
te niveau i modsætning til teoridannelser, der analyserer samfundsmæssige
institutioner som relativt autonome subsystemer med hver deres logikker.

Foreløbig kunne denne bestemmelse af kategoriernes gensidige konstitue-
ring give indtryk af et skarpt analytisk skel mellem samfundsmæssige makro-
forhold og identitetsmæssige forhold på aktørniveauet. En tredje indholdsbe-
stemmelse af intersektionalitetsbegrebet går imidlertid ud på netop at afvise
en sådan adskillelse². Ikke mindst samfundsvidenskabelige kønsforskere har
understeget, at intersektionalitetsanalyser nødvendigvis må rumme en ana-
lyse af samspillet og interaktionen mellem flere forskellige analyseniveauer
(Hancock 2007a:251, 2007b:74). I forlængelse heraf argumenterer Choo & Fer-
ree for en tilgang til intersektionalitetsanalyser, som kombinerer multidimen-
sionelle analyser og dynamiske intersektionelle kategorier.³ Denne præcise-
ring af intersektionalitetsbegrebet adresserer Choo & Ferree eksplicit til deres
sociologiske fagfæller, idet de argumenterer for, at:

Intersectional analysis could be more widely used to inform under-
standings of core sociological issues, such as institutions, power re-
lationships, culture, and interpersonal interaction (Choo and Ferree
2010:130).

Hvad angår *multidimensionelle analyser* fremhæver de, at intersektionalitetsbegrebet:

Calls for data that are multilevel, capturing both the agency of individuals in making the world they inhabit and the enabling and constraining forces of the world as it has been produced (Choo & Ferree 2010:134).

Hvad angår *dynamiske intersektionelle kategorier* argumenterer de for, at intersektionalitet snarere bør dreje sig om gensidigt konstituerende *processer* end gensidigt konstituerende kategorier (2010). Hermed understreger de behovet for analyser af eksempelvis, hvilken rolle køn og klasse spiller i de processer, hvorigennem etnicitet og race skabes. Som et eksempel på, hvordan køn spiller en rolle i sådanne racialiseringsprocesser nævner Choo & Ferree, at anklager om at være tilbagestående, hvad angår kønsmæssig ligestilling, spiller en rolle for racialiseringen af muslimer i nutidens Frankrig (2010:144).

Teorihistoriske rødder

Det er vanskeligt præcist at fastslå, hvornår intersektionalitetsbegrebet har sit udspring. Således kan man argumentere for, at begrebets teorihistorie begynder allerede før selve termen "intersektionalitet" blev formuleret, nemlig i sorte kvinders tidlige kritik af generaliserede opfattelser af, hvad kvinder er, og hvad frisættelse af kvinder indebærer (Andersen 2005, Phoenix og Brah 2004).⁴ Ofte nævnes politisk aktivisme blandt frivillige sorte kvinder i USA i sidste halvdel af 1800 tallet eller organiseringer som det sorte, lesbiske, feministiske Combahee River Collective (1977). Fælles for denne kritik er således, at etnisk/racialt minoriserede kvinder dels gør krav på en identitet som kvinder, dels problematiserer den eksisterende feministiske bevægelse for at tage udgangspunkt i problemstillinger, som er påtrængende for netop hvide kvinder.

I den forbindelse er det vigtigt at fremhæve begrebets teorihistoriske rødder i sort amerikansk standpunktsfeminisme (Mørck 2005). Standpunktsfeminisme er kendetegnet ved den opfattelse, at kvinder som kønsmæssigt undertrykte subjekter opnår erfaringer, der gør dem særligt klartskuende, når det angår køn, hvorfor kønsforskningen må tage udgangspunkt i kvinders erfaringer (Harding 1986). Den sorte standpunktsfeminisme spidsformulerer dette ved at hævde, at sorte kvinder har en særlig indsigt i både køn og race som sociale fænomener, fordi de successivt erfarer disse kategoriers sammenvævede konsekvenser i det konkrete levede liv, hvorfor der er erkendelsesmæssige potentialer knyttet til at tage udgangspunkt i sorte kvinders erfaringer. Når Patricia Hill Collins argumenterer for en analyse, der kombinerer klasse, race og køn som undertrykkelsesformer, akkompagneres dette argument med en bemærkning om, at:

Many Black feminist intellectuals have long thought about the world in this way because this is the way we experience the world (1990:221).⁵

Hos Collins leder forsøgene på at begrebsliggøre kravet om en samtidig analyse af disse undertrykkelsesformer til begrebsdannelsen "Interlocking systems of oppression"; en strukturalistisk og magtorienteret begrebsdannelse, der kan oversættes til "Sammenlåste undertrykkelsessystemer", som ifølge Collins sammenføjes i en "Matrix of Domination".

Den sorte amerikanske jurist Kimberle Crenshaw var imidlertid den første til at formulere intersektionalitet som et egentligt teoretisk begreb (1989, 1991). Crenshaws udgangspunkt var vold mod sorte, amerikanske arbejderklassekvinder, og hun viste, at disse kvinder var marginaliserede i mere end én sammenhæng. For det første fungerede offentlige hjælpesystemer, der havde til opgave at tage imod voldsramte kvinder, i praksis ekskluderende for sorte kvinder, fordi de stillede krav, der byggede på forestillinger fra hvid middelklassefeminisme. For det andet viste Crenshaw, at den sorte antiracistiske bevægelse i praksis var en bevægelse for sorte mænd, idet den havde det synspunkt, at vold mod sorte kvinder ikke burde problematiseres offentligt, fordi dette ville svække forsøgene på at fremstille sorte fællesskaber positivt. Disse sorte kvinder faldt så at sige mellem to stole (Crenshaw 1991).

Formuleret mere abstrakt var hovedpointen hos Crenshaw, at sorte kvinders erfaringer med undertrykkelse har rod i samfundets overordnede magtstrukturer. Hun taler for det første om strukturel intersektionalitet og viser, hvordan vold i hverdagen grundlæggende er forbundet med sorte kvinders position som race og som køn, og for det andet om politisk intersektionalitet for at understøtte behovet for at udvikle politiske strategier, som er baseret på sorte kvinders erfaringer.

Siden Crenshaws begrebsmæssige innovation har begrebet i USA været udgangspunkt for en række diskussioner, revisioner og udspaltninger. Vi vil her fremhæve tre forhold, som er relevante for nærværende artikels diskussioner.

For det første har begrebet i USA hidtil primært været diskuteret som et strukturelt begreb. Margaret Andersen anfører eksempelvis, at intersektionalitetsbegrebet har været kritiseret for at være deterministisk og for at udgrænse agens fra analysen af social differentiering (2005:444). Vi mener ikke, der er noget strukturtungt ved begrebet sig selv. Men det er en rigtig iagttagelse, at begrebet i den amerikanske kontekst ofte benyttes i forbindelse med analyser af magt og undertrykkelse, hvilket givetvis skyldes de teoriehistoriske rødder hos bl.a. Collins og Crenshaw.

For det andet betyder den teoriehistoriske arv, at man i dag i USA diskuterer, hvorvidt det kun er sorte kvinder, der er "intersectional subjects", og hvorvidt der er særlige metodiske gevinster ved at tage udgangspunkt i sorte kvinders erfaringer (se Nash (2008) for en kritik). Ange-Marie Hancock har i

den forbindelse argumenteret for, at begrebet ikke bør knyttes entydigt til et bestemt empirisk indhold, men snarere bør opfattes som et teoretisk begreb, der angår kompleks social differentiering i det hele taget. Det er således ifølge Hancock ikke indholdet, in casu hvorvidt der er fokus på minoritetskvinder eller ej, der definerer om forskning kan kaldes intersektionel (2007a,b). Tilsvarende har Choo & Ferree argumenteret for, at den sociale verden generelt er intersektionel, hvor intersektionalitetsteori har relevans ud over studiet af specifikke undertrykte grupper (Choo & Ferree 201:133). Hancocks og Choo & Ferrees argumentation er nært beslægtet med det majoritetsinkluderende princip (Staunæs 2004), som vi vender tilbage til nedenfor.

For det tredje har den amerikanske diskussion om begrebet – som nævnt ovenfor – på det seneste drejet sig i retning af fokus på processuelle analyser. Dermed imødekommes den risiko, der har været for at intersektionalitetsbegrebet ville føre til en statisk og udynamisk tilgang, som fokuserede for meget på (fastlåste) kategorier og for lidt på processer (Hochschild 2009; Zhou 2011). Ligeledes understreges det, at kategorier er dynamiske og kontekstuelle, idet fx kategorierne klasse og race har en anden historisk og begrebsmæssig betydning i USA end fx i Tyskland og Skandinavien (Knapp 2005).

Den danske reception: Komplekse identiteter og metodologisk innovation

Den tidlige danske intersektionalitetsdebat førte til en gentænkning af begrebet, der gav det et anderledes teoretisk indhold end den sorte amerikanske standpunktsfeminisme. Det skyldes primært, at begrebet i Danmark først blev adopteret af humanistiske, socialpsykologiske forskere, hvis videnskabs-teoretiske udgangspunkt var poststrukturalistisk⁶ (fx Staunæs 2003, 2004, Staunæs og Søndergaard 2006, Lykke 2003, Kofoed 2005, se dog også Mørck 2005 en alternativ tidlig introduktion).

I disse socialpsykologiske studier blev intersektionalitetsbegrebet anvendt til at analysere komplekse identitetsdannelser i lokale og situerede sammenhænge. Disse analyser kan læses både som bottom-up analyser af det "konkret levede liv" og som fortællinger om (lokale) normative strukturer, der diskursivt indrammer identiteter og tilskriver individer subjektpositioner. Denne dobbeltlæsning kan begrundes i inspirationen fra Foucaults generative magtbegreb, specifikt den opfattelse at magtrelationer konstituerer subjekter gennem diskursiv disciplinering (Foucault 1983)

Vi vil her fremhæve den tidlige danske intersektionalitetstilgang for dens metodologiske innovativitet. Især har Dorthe Staunæs' formulering af tre overordnede principper relevans for sociologien.

For det første princippet om ikke at give nogen sociale kategorier aksiomatisk primat i empirisk forskning. Det betyder konkret, at det ikke er muligt på forhånd at vedtage, at eksempelvis køn er vigtigere end klasse eller omvendt (Staunæs 2004).

For det andet bidrager Staunæs til en specificering af, hvad det betyder, at kategorierne er gensidigt konstituerende og i princippet skal analyseres samtidig; og begrebsliggør dette som det ikke-additive princip (Staunæs 2004, se også Lykke 2005:8). Den poststrukturalistiske tilgang understreger, at dette princip ikke kun vedrører, at undertrykkende strukturer understøtter hinanden, griber ind i og forstærker hinanden, men også at kategorier både kan "overdrive hinanden eller underkende hinanden eller endda ophæve hinanden" (Kofoed 2005:44). Konsekvensen er, at den betydning, sociale kategorier har, kan ændres, undergraves eller endda "vendes om" af andre kategorier.

For det tredje har Staunæs argumenteret for *et majoritetsinkluderende princip*. I modsætning til den oprindelige amerikanske intersektionalitetsforskning, som fokuserede på undertrykte grupper, har hun understreget, at alle subjekter i princippet er intersektionelle. Eksempelvis er mænd lige så kønnede som kvinder, og etniske minoriteter er ikke mere etniske end etniske danskere. Denne majoritetsinkludering rummer samtidig et brud med en forventning om, at man ved at opsøge minoriteters erfaringer kan opnå en privilegeret indsigt i sociale differentieringsmekanismer.

De principper, Staunæs formulerede, og som har genklang i international intersektionalitetsteori både før og efter Staunæs, har vigtige implikationer i en sociologisk sammenhæng. Hvis der er rigtigt, at man ikke på forhånd kan vide hvilke kategorier, der er de mest relevante, og hvis det er rigtigt, at kategorierne ikke fungerer additivt, men derimod gensidigt gennemstrømmer og konstituerer hinanden, giver det ikke meget mening at operere med race, klasse eller køn i separate specialiserede bindestregssociologier (cf. Hancock 2007a:250). Tvært imod er implikationen, at sådanne bindestregssociologier nødvendigvis må bringes i dialog med hinanden.

Selvom det var poststrukturalistiske humanistiske kønsforskere, som først introducerede og videreudviklede intersektionalitetsbegrebet i en dansk sammenhæng, skete der hurtigt en faglig spredning. Således har begrebet fået stor gennemslagskraft blandt samfundsvidenskabelige kønsforskere fra forskellige fagdiscipliner (se fx de to temanumre af det danske *Kvinder, Køn og Forskning*, nr. 2-3, 2006 samt nr. 2, 2010).

Eksempelvis har kønsforskere inden for studier af medborgerskab og velfærdsstat vist, hvordan kategorierne køn, klasse og etnicitet er blevet institutionaliseret i de danske velfærds politikker og ligestillingsidealer. Disse analyser har bl.a. sat fokus på det komplekse samspil mellem køn og etnicitet i en dansk politisk kontekst og påpeget, hvordan såvel politikker som offentlige diskurser kan have ekskluderende konsekvenser i forhold til etniske minoritetskvinder, som er blevet positioneret i modsætning til den danske ligestillingsmodel (Borchorst & Teigen 2010; Christensen og Siim 2010). Et andet eksempel er vores egne hverdagslivsanalyser, hvor vi har argumenteret for, at interaktioner i hverdagslivet skal ses som en smeltedigel, der kondenserer uløseligt forbundne sociale processer. Når mennesker fx indgår i naborelatio-

ner, skabes der både tilhørsforhold og symbolske grænsedragninger, som er baseret på et komplekst samspil mellem køn, klasse, etnicitet mv. En væsentlig markør i denne sammenhæng er fx børn og forældreskab, som også er en nøgle til at forstå komplekse relationer i hverdagslivet (Jensen & Christensen 2011). Fx viser Stine Thideman Faber, hvordan kombinationen af et stabilt moderskab og en respektabel kvindelighed tillægges stor betydning, samtidig med at der findes tydelige klassebaserede variationer i holdning til og praksis omkring moderskab (Faber 2008). Ud over disse bidrag har intersektionalitetsbegrebet inden for samfundsvidenskaberne været anvendt i historiske analyser af arbejdsmarkedsforhold (Ravn 2006); analyser af multikulturalisme, etnicitet og køn (Mørck 2005, Andreassen 2005) samt analyser af socialt arbejde (Pringle 2008).

Samlet set har disse samfundsvidenskabelige bidrag understreget, at intersektionalitet både kan have en strukturel, institutionel og identitetsmæssig forankring, samt at intersektionelle analyser kan foregå både på makro-, meso- og mikroniveau (og bør betone samspillet mellem disse niveauer).

Et sociologisk relevant begreb

Ligesom Choo & Ferree (2010) har argumenteret for intersektionalitetsbegrebets relevans for deres amerikanske sociologiske fagfæller, vil vi argumentere for, at også sociologer her i landet kan drage nytte af begrebet. Vi vil i den forbindelse fremhæve, at begrebet for det første giver mulighed for at fremme multidimensionelle og dynamiske sociologiske analyser og for det andet for at skabe mere dialog og forbindelse mellem de såkaldte bindestregssociologier.

Man kan fx argumentere for intersektionalitetsbegrebets brugbarhed i forhold til at tematisere konkrete nuværende samfundsmæssige forandringer i retning af mere komplekse samfund. Denne pointe kan formuleres på forskellige måder: Christensen og Siim argumenterer for, at udviklingen af "komplekse, multikulturelle samfund" medfører et behov for teorier, der kan "tematisere mangfoldighed og kompleksitet" (2006:32); Lykke skriver om posttraditionalitet, som betyder, at sociale kategorier som køn, klasse, race og etnicitet er blevet mindre stabile størrelser (2005:14); og Prieur skriver om højt differentierede samfund og komplekse habitusformer (2006:44). På tværs af disse forskellige diagnoser er vores grundpointe, at nutidige samfund med deres høje differentieringsgrad, komplekse klassestruktur, ændrede kønsrelationer, globalisering, indvandring og multikulturalisme så at sige kalder på den type nuancerede og komplekse analyser, som intersektionalitetsbegrebet muliggør.

Hvad angår bindestregssociologier som uddannelsessociologi, kønssociologi, familiesociologi, sociale problemers sociologi samt den sociologiske etnicitetsforskning er pointen, at intersektionelle analyser lægger op til at gå på tværs og bryde de rammer og arbejdsdelinger, der er opbygget omkring disse afgrænsede fagområder.

I det følgende vil vi præcisere den sociologiske relevans yderligere ved at tage udgangspunkt i den amerikanske sociolog Leslie McCall (2005) typologisering af intersektionalitetsanalyser. McCall forholder sig eksplicit til nogle af de kernespørgsmål i intersektionalitetsdebatten, som vi mener er centrale for sociologer. Det gælder inddragelsen af spørgsmålet om sociale differentieringsformers fakticitet og sammenhængen mellem komplekse strukturelle ulighedsmønstre. McCall skitserer her en i videnskabsteoretisk forstand realistisk forståelse af intersektionalitet. Det betyder ikke, at hun er afvisende overfor mere diskursive eller poststrukturalistiske tilgange til kategorierne. I stedet for en u hensigtsmæssig dikotomi mellem en realistisk og en poststrukturalistisk tilgang er McCalls pointe, at forskellige former for intersektionalitetsforskning producerer forskellige typer viden, og at det er muligt at arbejde med kategorier på forskellige måder. I denne forbindelse bringer hun en række metodiske spørgsmål på dagsordenen.

McCall son drer mellem tre typer intersektionalitetsanalyser, hvor de to første er knyttet til de positioner, som vi har berørt ovenfor, mens den tredje tilgang er McCalls egen position: (1) den anti-kategoriale tilgang, som primært er funderet i poststrukturalistisk tænkning; (2) den intra-kategoriale tilgang, som primært findes inden for sort, amerikansk feminisme; (3) den inter-kategoriale tilgang, som er McCalls egen position. Vi vil i det følgende uddybe disse positioner for i næste afsnit at bruge dem som afsæt til at opstille eksemplificerende ansatser til sociologiske intersektionalitetsanalyser.

1) Den *anti-kategoriale* tilgang er primært udviklet med udgangspunkt i poststrukturalistiske, dekonstruktivistiske og postmoderne teoriretninger, som tilstræber at dekonstruere eksisterende identitetspositioner og normalitetsopfattelser. Kategorierne opfattes grundlæggende som ustabile – ofte undertrykkende – og uden ontologisk basis, idet de kun findes i kraft af den betydning, de tilskrives. Inden for denne tilgang indføres nye kategorier i analysen for at destabilisere og vise, at den kategori, man i udgangspunktet arbejder med, er flertydig. Eksempelvis kan klasse, etnicitet, race og seksualitet bringes i spil med det formål at destabilisere kategorien kvinde. Formålet med analysen er altså at nedbryde og dekonstruere eksisterende positioner og problematisere fiksering af social identitet. Eksempelvis anlægger Rikke Andreassen i sin ph.d.-afhandling en dekonstruktivistisk og antikategorial vinkel på mediefremstillinger af køn og etnicitet, ligesom Nira Yuval-Davis har dekonstrueret "de store historiske fortællinger" om køn og nation (Andreassen 2005, Yuval-Davis 1997).

2) Den intra-kategoriale tilgang har først og fremmest været forbundet med det perspektiv på intersektionalitet, som har været fremherskende blandt sorte feminister i USA (jf. præsentationen af Crenshaw og Collins ovenfor). Også her findes en kritik af en entydig opfattelse af kategorier (som mænd eller kvinder, sorte eller hvide), og man tilstræber at analysere forskelle inden for en kategori. Men formålet med analysen er et andet end i den antikategoriale

tilgang. Når den intrakategoriale tilgang kritiserer universelle forestillinger om kvinder, er det således for at nuancere og skærpe en kritisk pointe ved at påpege, at nogle grupper af kvinder (in casu sorte) indtager mere udsatte positioner end andre grupper af kvinder (fx hvide). Men det betyder *ikke*, at kategorien kvinde anses for ontologisk tom. Tværtimod ses kategorien kvinde eller sort som relevant og som refererende til reelt eksisterende uligheder. Formålet med den intra-kategoriale tilgang er altså ikke at dekonstruere kategorierne, men i stedet at fremanalysere kompleksiteten inden for én bestemt kategori. Crenshaws klassiske eksempel, som er nævnt ovenfor, påviser, at sorte kvinder er udsat for bestemte former for undertrykkelse, fordi køn væves sammen med først og fremmest race, men også klasse og seksualitet. I en dansk sammenhæng ligger både Camilla Elgs og Sune Qvotrup Jensens ph.d.-afhandlinger om henholdsvis unge kvinder og unge mænd med indvandrerbaggrund inden for denne tilgang (Elg 2005, Jensen 2007).

3) Den inter-kategoriale tilgang er som nævnt McCalls eget bud på en intersektionalitetstilgang. Den bygger hverken på en poststrukturalistisk tilgang eller ser på forskelle inden for en bestemt kategori. I stedet er der fokus på sammenligning på tværs af kategorier. Ifølge McCall er det vigtige, at kategorierne ikke alene kan opfattes som sociale fiktioner, idet de strejfer eller berører reelt eksisterende mønstre af sociale differentieringer og uligheder. Hun argumenterer således for, at kategorierne er en måde at begrebsliggøre strukturelle forhold. Samtidig argumenterer hun for nødvendigheden af at analysere reelt eksisterende komplekse ulighedsmønstre. Udvalgte sociale kategorier kan i den forbindelse fungere som "strategiske ankerpunkter" for sammenligning. I modsætning til position nr. 2 findes kompleksiteten her ikke inden for, men i stedet *mellem kategorierne*. Dermed lægges op til sammenlignende analyser (i McCalls tilfælde baseret på kvantitative data) af forskelle i eksempelvis socioøkonomisk råderum eller politisk repræsentation mellem afgrænsede grupper som eksempelvis sorte mænd, hvide mænd, sorte kvinder og hvide kvinder.

McCalls tre tilgange til intersektionalitet skal forstås som idealtyper. Man kan således komme med indvendinger over overlap og positioner, der mangler, ligesom man kan anføre, at de fleste konkrete forskningsprojekter reelt arbejder på tværs af de tilgange, McCall opstiller. Alligevel er hendes bidrag vigtigt. Det har været med til at understrege forskellen mellem forskellige teoretiske positioners og discipliners tilgang til intersektionalitet og dermed bredden i intersektionalitetsanalyser. Det betyder også, at der ikke er nogen bestemt videnskabsteoretisk position, der har "ejerskab" til intersektionalitetsbegrebet. Tværtimod vil vi fremhæve betydningen af forskellige videnskabsteoretiske forståelser af kategorier fra den poststrukturalistiske opfattelse af kategorierne som arbitrære og diskursive til en, i videnskabsteoretisk forstand, realistisk opfattelse af kategorier som forsøg på at begribe reelt eksisterende uligheder eller strukturer. Det er vores vurdering, at denne åbning

over for at tilskrive kategorierne ontologisk fakticitet gør begrebet mere relevant for sociologien, hvor poststrukturalismen ikke har haft så stor gennemslagskraft som inden for kønsforskningen.

Eksemplificering af sociologiske intersektionalitetsanalyser

For at illustrere intersektionalitetsbegrebets relevans for sociologiske problemstillinger vil vi her skitsere, hvordan tre analyser af social ulighed og eksklusion i relation til mænd kunne se ud fra et intersektionalitetsperspektiv. Analyserne er ment som skitser, der illustrerer begrebets anvendelighed snarere end fuldt udfoldede empiriske analyser. Det skal understreges, at eksemplerne *ikke* er ment som antydninger af, at der ikke allerede eksisterer god sociologisk forskning på de områder, vi berører. Snarere er vores ærinde at illustrere, hvordan intersektionalitetsbegrebet dels kunne skærpe det analytiske blik endnu mere, dels kunne sammenknytte eksisterende bidrag fra forskellige binstregssociologier. I forhold til den indledende argumentation om begrebets anvendelse uden for kønsforskning skal det pointeres, at selvom analyserne berører køn, viser de netop, at de behandlede problemstillinger ikke kan analyseres uden at inddrage andre kategorier. Eksemplerne illustrerer samtidig, hvordan forskellig sociologisk relevant viden kan produceres ud fra McCalls typologi.

En antikategorial analyse kunne omhandle mediediskurser om unge mænd med indvandrerbaggrund. Man kunne i den forbindelse rette opmærksomheden mod offentlige diskursive repræsentationer af disse unge mænd med henblik på at dekonstruere den måde, kombinationen af ung alder, mandekøn og synlig etnisk minoritetsbaggrund kobles til uro, ballade og kriminalitet (Andreassen 2005). Ligeledes kunne man søge inspiration i nogle kriminologers påpegning af, at disse unge mænd ofte konstrueres som bander, selv når de blot udviser relativt almindelig gruppeadfærd (jf. Koch 1999, Bay 2000). I den forbindelse kunne en ikke-additiv pointe være, at ungdom, mandekøn og etnisk minoritetsbaggrund gensidigt konstituerer hinanden og som sociale tegn forstærker hinanden (Alexander 2000). Stereotypien om den farlige unge indvandrermand har altså diskursiv kraft, som er mere end summen af de respektive kategoriers virkning. Med inspiration i postkolonial teori (Said 1995) kunne man desuden foretage en historisering og undersøge de processer, der kobler forestillingen om den farlige, problematiske og uberegnelige unge indvandrermand til koloniale forestillinger om den andens farlighed og mangel på civilisation.

Den farlige og problematiske unge indvandrermand ville – i en antikategorial analyse – blive opfattet som en social fantasme. Det videnskabsteoretiske udgangspunkt ville være, at der ikke findes nogen stabil referent for denne stereotyp – bortset måske fra de performative praksisser, som andengørelsen undertiden selv producerer i sin konsekvens.

En intrakategorial analyse kunne omhandle kategorien socialt marginalise-

rede mænd. Vi ved således, at mænd er i overtal både blandt samfundets mest magtfulde og blandt de mest ekskluderede grupper: Hjemløse, stofmisbrugere mv. (Larsen 2004, Christensen og Larsen 2008). Denne iagttagelse rummer i sig selv den ikke-additive intersektionelle pointe, at de privilegier, som oftest er knyttet til mandekønnet, ofte undergraves af andre sociale differentieringsformer. En intrakategorial ville tage udgangspunkt i, at marginaliserede mænd faktisk findes og tilstræbe at finde variationer inden for gruppen såvel som at identificere forskellige typer forklaringer på den sociale marginaliserings kønsprofil. En type variation kunne handle om marginaliserede mænd i urbane og rurale sammenhænge. Det ser ud til, at nogle typer marginaliseringsmekanismer er knyttet til, at mænd i den rurale periferi i højere grad end kvinder bliver ofre for sociogeografisk omstrukturering. Eksempelvis peger norske undersøgelser på, at mændene i rurale områder har færre ressourcer end mænd i resten af Norge (Ellingsen og Lilleås 2010). Et andet aspekt kunne omhandle etniske minoritetsmænds overrepræsentation blandt hjemløse eller udstødte fra arbejdsmarkedet (Järvinen 2004). På dette område kunne det se ud til, at etnicitetskategorien undergraver nogle af de privilegier, der ellers ofte er knyttet til mandekøn, og at etnisk minoritetsbaggrund forstærker den sociale marginaliseringsproblematik, som rammer nogle mænd. For at undersøge disse komplekse forhold ville en intersektionel analyse anlægge et mere dynamisk perspektiv på samspillet mellem forskellige kategorier og dermed bringe forskellige binstregssociologier i dialog med hinanden, fx sociale problemers sociologi, uddannelsessociologi og kønssociologi.

En interkategorial analyse kunne tage udgangspunkt i uddannelsessociologiske problemstillinger om forholdet mellem køn, klasse, etnicitet og skolemæssig succes. Her kunne en vigtig analyse sammenligne forskellige gruppers uddannelsesmæssige resultater, henholdsvis etniske danske piger og drenge, og piger og drenge med minoritetsbaggrund. På dette område ved vi allerede, at unge kvinder med etnisk minoritetsbaggrund i gennemsnit klarer sig langt bedre end unge mænd med indvandrerbaggrund og ofte bedre end unge mænd med dansk baggrund (Seeberg 2002, Dahl og Jakobsen 2005, Årbog om udlændinge i Danmark 2005), medens piger med dansk baggrund ofte klarer sig bedst. Etnografiske undersøgelser i Danmark og Norden viser, at unge mænd med indvandrerbaggrund ofte bliver genstand for stemplingsprocesser i skolesystemet (Jensen 2007:140 ff., Jonsson 2007, Hammarén 2008, Gilliam 2009). Dette forklarer unge minoritetsmænds problemer, men ikke unge minoritetskvinder relative succes. Vi ved relativt lidt om, i hvor høj grad disse unge kvinder er udsat for negative stereotypificeringer i skolesystemet, eller om de snarere mødes med sympati; ligesom vi ikke ved, i hvor høj grad social kontrol eller "opdragelsen af kvinderne til en hjemmekultur" (Dahl og Jakobsen 2005:89) spiller en rolle for den relative succes. Under alle omstændigheder kan man konstatere, at etnicitet og køn her virker sammen på en kompleks måde, idet unge minoritetskvinder i langt højere grad end de unge minoritetsmænd profiterer af sko-

lesystemet. Men det er nødvendigt at undersøge de processer, der fører til dette resultat, ligesom det er nødvendigt at kombinere uddannelsessociologien med fx kønssociologi og etnicitetsforskning.

Konklusion

Intersektionalitet er i løbet af de seneste par årtier blevet et centralt og uomgængeligt begreb inden for kønsforskningen i en sådan grad, at mange kønsforskere i dag betragter begrebet som kønsforskningens vigtigste bidrag til den bredere samfundsforskning. Begrebets centrale placering og gennemslagskraft i dansk, nordisk og international kønsforskning modsvares imidlertid af en marginal placering inden for bredere samfundsvidenskab, herunder dansk sociologi. Det har været denne artikels ambition at råde bod herpå.

Begrebet rummer det teoretiske indhold, at sociale kategorier som køn, klasse, etnicitet og "race" gensidigt konstituerer hinanden på såvel et strukturelt som et identitetsmæssigt niveau. Dette gælder på strukturelt og institutionelt niveau, hvor intersektionalitetsbegrebet rummer en teori om *institutionel interpenetration* (Choo & Ferree 2010), og på identitetsniveau hvor begrebet rummer en teori om dynamiske og komplekse identitetsprocesser. Som en konsekvens heraf lægges der op til ikke-additive analyser, der *både* afdækker, hvordan konfigurationer af kategorier tilsammen producerer samlede effekter, som er mere og andet end summen af enkeltdelene, og viser at de enkelte kategorier forandres kvalitativt ved mødet med hinanden. Det kvalitative indhold af klassekategorien medkonstitueres således eksempelvis af etnicitets- eller køns-kategorien.

Med udgangspunkt i begrebets teorihistoriske rødder i den sorte standpunktsfeminisme og i en dansk sammenhæng i humanistisk poststrukturalistisk kønsforskning er der de seneste år sket en redefinering, udvidelse og kontekstualisering af begrebet inden for forskellige samfundsvidenskabelige discipliner. Her er betydningen af historiske og kontekstuelle forskelle blev fremhævet, og det er blevet understreget, at intersektionelle analyser både kan fokusere på diskurser og subjektivitet samt på strukturer og reelt eksisterende uligheder. Intersektionalitetsforskere har således betonet samspillet mellem forskellige analyseniveauer, ligesom de har peget på vigtigheden af at studere gensidigt konstituerende *processer*.

For os at se er det helt afgørende, at man kan foretage intersektionalitetsanalyser med flere forskellige videnskabsteoretiske udgangspunkter. McCall har med sin distinktion mellem anti-, intra- og interkategoriale intersektionalitetsanalyser leveret et konstruktivt og sociologisk relevant bud på forskellige tilgange til intersektionalitet, som vi har taget afsæt i for at skitsere tre forskellige sociologiske intersektionalitetsanalyser, der fokuserer på social ulighed i relation til mænd. Det vigtige ved McCalls bidrag vil for mange sociologer være, at det ligger op til i højere grad at tilkende kategorierne ontologisk status og dermed at begribe den sociale verdens fakticitet.

Men hvilke nye muligheder tilbyder intersektionalitetsbegrebet sociologien, og hvilke udfordringer indebærer det? Vi har i artiklen især fremhævet tre områder, hvor intersektionalitetsbegrebet kan bidrage med konstruktiv input til sociologien. Det drejer sig *for det første* om at fremme multidimensionelle analyser, som kan forbinde fx strukturelle og institutionelle analyser af makroforhold med hverdagslivsanalyser og analyser af identitetsdannelser på mikroniveau. *For det andet* drejer det sig om et procesorienteret og dynamisk blik på kategorier som køn, klasse og etnicitet, hvor intersektionalitetsforskere både har understreget kategoriernes kontekstualitet og deres kvalitative og gensidige påvirkning af hinanden i identitetsdannelsesprocesser såvel som i institutionaliserede politikker og diskurser i velfærdsstaten. Endelig *for det tredje* rummer intersektionalitetsbegrebet en udfordring til den nuværende arbejdsdeling mellem forskellige bindestregssociologier. Her er det oplagt, at begrebet inviterer til at tænke på tværs af nuværende specialiseringer i eksempelvis klasse, etnicitet og køn. Når den grundlæggende præmis er, at kategorier som klasse, køn og etnicitet er gensidigt konstituerende og skifter kvalitativt indhold alt efter hvilke konfigurationer, de optræder i, er det nødvendigt at styrke dialogen mellem forskellige bindestregssociologier.

Noter

1. Som eksempler herpå kan nævnes temanumre i *European Journal of Women's Studies* (Vol. 13, No. 2), *International Feminist Journal of Politics* (Vol. 11, No. 4), det svenske *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* (nr. 2-3, 2005), samt to temanumre af det danske *Kvinder, Køn og Forskning* (nr. 2-3, 2006 samt nr. 2, 2010).
2. Se også Pringles kritik af Prins' opdeling af intersektionalitetsforskning i en konstruktivistisk og en systemisk retning (Pringle 2008, Prins 2006).
3. De engelske betegnelser, som klinger bedre end de danske oversættelser er: Multilevel analysis og dynamic intersecting categories (Choo & Ferree 2010). I et andet bidrag taler Myra Marx Ferree om "interactive intersectionality" for at understrege processer, som handler om både strukturer og aktører (Ferree 2011).
4. For genealogier se Mørck (2005), Phoenix (2006) og Nash (2008).
5. Se Rahman (2009:353 ff.) og Conaghan (2009:38) for en diskussion af Collins relation til standpunktsfeminismen.
6. Formålet med nærværende artikel er ikke at foretage en kontrastering mellem på den ene side en humanistisk, poststrukturalistisk retning og på den anden en samfundsvidenskabelig mere realistisk orienteret retning. For os at se ville en sådan kontrastering være reduktiv og uhenigtsmæssig. Formålet er i stedet at vise, hvordan bidrag fra både humanistiske og samfundsvidenskabelige kønsforskere har været med til at udvikle intersektionalitetsbegrebet på en måde, som er relevant i en sociologisk sammenhæng.

Litteratur

- Alexander, Claire E. 2000: *The Asian Gang – Ethnicity, Identity, Masculinity*. Oxford: Berg.
- Andersen, Margaret L. 2005: "Thinking about women – A Quarter Century's view". *Gender & Society*, 19 (4):437-255.
- Andreassen, Rikke 2005: *The Mass Media's Construction of Gender, Race, Sexuality and Nationality*. Ph.d. afhandling, Toronto Universitet.

- Bay, Joi 2000: "Endnu et kriminalpolitisk trylleord – gadebänder". I: Ravn, Lene & Kruize, Peter (red.): *Kriminalistisk Årbog 1999*. Det Retsvidenskabelige institut D, Københavns Universitet.
- Borchorst, Anette & Teigen, Mari 2010: "Political Intersectionality – Tackling Inequalities in Public Policies in Scandinavia". *Kvinder, Køn og Forskning*, 19 (2-3):19-28.
- Choo, Hae Yeon & Myra Marx Ferree 2010: "Practicing Intersectionality in Sociological Research : A Critical Analysis of Inclusions, Interactions, and Institutions in the Study of Inequalities". *Sociological Theory*, 28 (2):129-149.
- Christensen, Ann-Dorte & Larsen, Jørgen Elm 2008: "Gender, Class and Family: Men and Gender Equality in a Danish Context". *Social Politics*, 15 (1):53-78.
- Christensen, Ann-Dorte & Siim, Birte 2010: "Citizenship and Politics of Belonging – Inclusionary and Exclusionary framings of Gender and Ethnicity". *Kvinder, Køn og Forskning*, 19 (2-3):8-17.
- Christensen, Ann-Dorte & Siim, Birte 2006: "Fra køn til intersektionalitet – intersektionalitet i en dansk/nordisk kontekst". *Kvinder, Køn og Forskning*, 2-3:32-42.
- Collins, Patricia Hill 1990: *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. Boston: Unwin Hyman.
- Collins, Patricia Hill 1998: "It's all in the family: Intersections of Gender, Race and Nation". *Hyphatia*, 13 (3):62-82.
- Combahee River Collective 1977/1983: "The Combahee River Collective Statement" (dated 1977). I: Smith, B. (red.) 1983: *Home Girls, A Black Feminist Anthology*. New York: Kitchen Table: Women of Color Press.
- Conaghan, Joanne 2009: "Intersectionality and the feminist project in law". I: Graham, Emily et al. (red.): *Intersectionality and Beyond – Law and the politics of location*. Abingdon: Routledge-Cavendish.
- Crenshaw, Kimberle W. 1989: "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics". *University of Chicago Legal Forum*. University of Chicago.
- Crenshaw, Kimberle W. 1991: "Mapping the Margins – Intersectionality, Identity Politics and Violence Against Women of Colour". *Stanford Law Review*, 43 (6):1241-1299.
- Dahl, Karen Margrethe & Jakobsen, Vibeke 2005: *Køn, etnicitet og barrierer for integration*. København: SFI 05:01.
- Davis, Kathy 2008: "Intersectionality as buzzword: A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful". *Feminist Theory*, 9 (1):67-85.
- Elg, Camilla 2005: *Set og overset. Unge kvinder med indvandrerbaggrund I Danmark*. Ph.d. afhandling AMID.
- Ellingsen, Dag & Lilleås, Ulla-Brit 2010: "Sykere menn og smartere kvinner". *Forskning.no*, <http://www.forskning.no/artikler/2010/mai/250413>, den 26. maj, 2010.
- Faber, Stine Thidemann 2006: "Klassernes fortsatte forsvinden". *Kvinder, Køn og Forskning*, 2-3:81-91.
- Faber, Stine Thidemann 2008: *På jagt efter klasse*. Ph.d. afhandling, Aalborg Universitet.
- Ferree, Myra Marx 2011: "The Discursive Politics of Feminist Intersectionality". I: Lutz, Helma, Vivar Maria & Supik Linda (Eds.): *Framing Intersectionality. Debates on a Multi-Faceted Concept in Gender Studies*, pp. 55-65. Farnham: Ashgate Publ.
- Foucault, Michel 1983: "The subject and power". I: Dreyfus, H. & Rabinow, P. (red.): *The Foucault Reader*. Harmondsworth: Penguin.

- Gilliam, Laura 2009: *De umulige børn og det ordentlige menneske*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Grabham, Emily with Herman, Didi, Cooper, Davina & Krishnadas, Jane 2009: "Introduction". I: Grabham, Emily et al. (red.): *Intersectionality and Beyond – Law and the politics of location*. Abingdon: Routledge-Cavendish.
- Hammarén, Nils 2008: *Förorten i huvudet: unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*. Ph.d.-afhandling. Göteborgs Universitet.
- Hancock, Ange-Marie 2007a: "Intersectionality as a Normative and Empirical Paradigm". *Politics & Gender*, 3 (2):248-254.
- Hancock, Ange-Marie 2007b: "When Multiplication Doesn't Equal Quick Addition: Examining Intersectionality as a Research Paradigm". *Perspectives on Politics*, 5(1): 63-79.
- Harding, Sandra 1986: *The Science Question in Feminism*. London: Cornell University Press.
- Hornschied, Antje 2009: "Intersectional challenges to gender studies – gender studies as a challenge to intersectionality". I: Cecilia Åsberg et al. (Eds.): *Gender Delight. Science, Knowledge, Culture and Writing...For Nina Lykke*, pp. 33-46. Linköping University.
- Jensen, Sune Qvotrup 2007: *Fremmed, farlig og fræk: Unge mænd og etnisk/racial andenhed – mellem modstand og stilisering*. Ph.d.-afhandling, Aalborg Universitet.
- Jensen, Sune Qvotrup & Christensen, Ann-Dorte 2011: "Intersektionalitet og kvalitativ samfundsforskning – analyser af identitet, magt og forskellighed". I: Jacobsen, Michael Hviid & Jensen, Sune Qvotrup (red.): *Kvalitative udfordringer – nye vinkler på kvalitativ sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag, under udgivelse.
- Jonsson, Richard 2007: *Blatte betyder Kompis*. Stockholm: Ordfront.
- Järvinen, Margaretha 2004: *Hjemløse flygtninge og indvandrere*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Knapp, Gudrun-Axeli 2005: "Race, Class, Gender: Reclaiming Baggage in Fast Traveling Theories". *European Journal of Women's Studies* 12(3):249-65.
- Koch, Ida 1999: "Vildledende og sjusket rapport om gadebänder". *Social Kritik*, 65/66: 82-87.
- Kofoed, Jette 2005: "Holddeling: Når der gøres maskulinitet og hvidhed". *Kvinder, Køn & Forskning*, 14 (3):42-52.
- Larsen, Jørgen Elm 2004: *Fattigdom og social eksklusion – Tendenser i Danmark over et kvart århundrede*. København. Socialforskningsinstituttet 04.27.
- Lykke, Nina 2003: "Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen". *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, 1.
- Lykke, Nina 2005: "Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem og möjligheter". *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, 2-3.
- McCall, Leslie 2005: "The Complexity of Intersectionality". *Signs*, 30 (3):1771-1800.
- Mørck, Yvonne 2005: "Intersektionalitet og diversitet – Fadimesagen". I: Bech, Henning & Anne Scott Sørensen (red.): *Kultur på kryds og tværs*. Århus: Forlaget Klim.
- Nash, Jennifer C. 2008: "Re-thinking intersectionality". *Feminist review*, 89 (1):1-15.
- Phoenix, Ann & Brah, Avtar 2004: "Ain't I a woman? Revisiting Intersectionality". *Journal of International Women's Studies*, 5 (3):75-86.
- Phoenix, Ann & Pattynama, Pamela 2006: "Editorial: Intersectionality". *European Journal of Women's Studies*, 13 (3):187-192.

- Phoenix, Ann 2006: "Interrogating intersectionality: Productive ways of theorising multiple positioning". *Kvinder, Køn & Forskning*, 2-3:21-30.
- Prieur, Annick 1998: "Forholdet mellem kønn og klasse med udgangspunkt i Bourdieus sociologi". *Sociologisk tidsskrift*, 6 (1-2):131-147.
- Prieur, Annick 2006: "En teori om praksis". I: Prieur, Annick & Sestoft, Carsten (red.): *Pierre Bourdieu*. Hans Reitzels Forlag.
- Pringle, Keith 2008: "Intersektionalitet og det sociale arbejdes praksis". I: Jacobsen, Michael Hviid & Pringle, Keith (red.): *At forstå det sociale – sociologi og socialt arbejde*. København: Akademisk Forlag.
- Prins, Baukje 2006: "Narrative Accounts of Origins", *European Journal of Women's Studies*, 13(2):277-90.
- Rahman, Mohin 2009: "Theorising intersectionality: identities, equality and ontology". I: Grabham, Emily Cooper et al. (ed.): *Intersectionality and Beyond*. Abingdon: Routledge.
- Ravn, Anna-Birte 2006: "Køn og klasse: om nytten af begrebet intersektionalitet". I: Borchorst, Anette & Christensen, Ann-Dorte (red.): *Kønsrefleksioner – om magt og mangfoldighed: Festskrift til Birte Siim*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Said, Edward 1995: *Orientalism*. London: Penguin Books [først publiceret i 1978].
- Seeberg, Peter 2002: *Integration af etniske minoriteter i ungdomsuddannelserne – et 10-årigt perspektiv*. København: Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration.
- Simien, Evelyn M. 2007: "Doing Intersectionality Research: From Conceptual Issues to Practical Examples". *Politics & Gender*, 3 (2):264-271.
- Staubæs, Dorthe & Søndergaard, Dorte Marie 2006: "Intersektionalitet – udsat for teoretisk justering". *Kvinder, Køn og Forskning*, 2-3:43-56.
- Staubæs, Dorthe 2003: "Where have all the subjects gone? Bringing together the concepts of intersectionality and subjectification". *Nora*, 11 (2).
- Staubæs, Dorthe 2004: *Køn, etnicitet og skoleliv*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.
- Wacquant, Loïc J. D. 1996: "Introduktion: Struktur og logik i Bourdieus sociologi". I: Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc: *Refleksiv Sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Yuval-Davis, Nina 1997: *Gender and Nation*. London: Sage Publications.
- Yuval-Davis, Nira 2006: "Intersectionality and Feminist Politics". *European Journal of Women's Studies*, 3 (3):193-209.
- Yuval-Davis, Nira 2007: "Intersectionality, Citizenship and Contemporary Politics of Belonging". *Critical Review of International, Social and Political Philosophy*, Special Issue, 10 (4):561-574.
- Zhao, Yan 2011: "Intersectionality and Norwegian transnational adoptees' identity work of being Norwegians". Paper presented at the 4th Sino-Nordic Women's Studies Conference, Aalborg University, Oktober 2011.
- Årbog om udlændinge i Danmark 2005 – status og udvikling*. Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration, September.